

باسمه تعالی

نقش مسجد در ترویج معارف مهدوی

چکیده

مسجد به عنوان مهم ترین مرکز ترویج مهدویت، همواره نقش بسیار کلیدی در گسترش و اشاعه فرهنگ دینی در جوامع اسلامی داشته است. جایگاه خاص این پایگاه دینی و معنوی در جهانی سازی مهدوی و هویت بخشی به مسئله ظهور، امری انکارناپذیر است.

در پژوهش حاضر به بررسی نقش و عملکرد مساجد در اشاعه فرهنگ مهدوی پرداخته و نقش این مراکز مهم و حساس را در این زمینه بیان خواهیم نمود. مولفه های مشترک میان مسجد و مهدویت، بیانگر این مطلب است که مساجد نقش پراهمیتی در تحولات قبل و پس از ظهور دارند.

واژگان کلیدی: مسجد، مهدویت، ظهور، فرهنگ مهدوی، تربیت دینی، عدالت جهانی.

«واژه مسجد در لغت، اسم مکان از فعل "سَجَدَ یَسْجُد" به معنای جایگاه سجده و محل عبادت است. در اصطلاح عرفی، مسجد عبادت‌گاه خاص مسلمانان است، ولی در قرآن کریم بر معابد اهل کتاب نیز اطلاق شده است». (عباسی، 1391: 71) جای‌گاه مسجد در آیات و روایات بسیار والا معرفی شده است. از آن جمله در قرآن کریم آمده است: «قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا يَدْعُوكُمْ تَعْدُونَ». (اعراف: 29)؛ بگو: پروردگارم به عدالت فرمان داده است و توجه خویش را در هر مسجد (و به‌هنگام عبادت) به سوی او کنید و او را بخوانید و دین خود را برای او خالص گردانید و بدانید همان‌گونه که در آغاز شما را آفرید، بار دیگر در رستخیز باز می‌گردید.

هم‌چنین در حدیثی از پیامبر نقل شده است: «هرگاه گروهی در مسجدی از مساجد خدا به تلاوت کتاب خدا و فراگیری آن بپردازند، قطعاً آرامش و رحمت خدا بر آنان نازل می‌شود و خداوند نام آنان را در زمره یاران خویش ثبت می‌فرماید.»¹

برترین و اصیل‌ترین محل برای عبادت و تقرب جستن به خدای متعال مسجد است. «وَأَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا». (جن: 18) به‌واقع پرستش و عبادت هدف مسجد است، اما این تنها کارکرد مسجد نیست، بلکه این مکان مقدس، مرکز فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی مختلفی نیز در جامعه است و کارکردی چندجانبه دارد. این پایگاه الهی علاوه بر این که برترین و اصیل‌ترین محل برای عبادت و تقرب جستن به خدای متعال است، نقش مهمی نیز در روشننگری و انتقال مفاهیم دینی و انسان‌سازی بر عهده دارد.

در فطرت و نهاد انسان‌ها، گرایش به سوی حق و عدالت‌خواهی وجود دارد و از دیدگاه تمامی ادیان، باور و اعتقادی که درنهایت این امر را محقق خواهد نمود، ظهور مهدی موعود (عج) منجی تمامی بشریت است؛ می‌توان گفت «باورداشت مهدویت چون از مقوله اعتقاد و باور است یک امر فطری محسوب می‌شود؛ چراکه حرکت از فضای موجود به سوی فضای مطلوب یعنی جامعه ایده‌آل (حس کمال‌جویی) را در بر می‌گیرد». (مرتضایی، 1384: 60) از این میان، مهم‌ترین مرکزی که این باور الهی را در ذهن افراد گسترش خواهد داد مسجد است و چون که در تفکر شیعه، جهان‌بینی مهدوی حاکم است، مساجد نقشی حیاتی و بسیار مهمی در اشاعه فرهنگ مهدویت دارند.

هدف از این پژوهش، بررسی تاثیر و عملکرد مساجد در مسئله مهدویت و دستیابی به نقاط مشترک میان این دو است؛ بنابراین در جستار حاضر، به بررسی هشت مولفه مشترک میان مسجد و مهدویت خواهیم پرداخت و به پرسش‌های اساسی زیر پاسخ خواهیم گفت:

1. نقش و جایگاه مساجد قبل و پس از ظهور چگونه خواهد بود؟ 2. مساجد در چه زمینه‌هایی می‌توانند به گسترش مهدویت کمک نمایند؟ 3. مولفه‌های مشترک مسجد و مهدویت کدامند؟ 4. تفاوت میان مساجد قبل و پس از ظهور چیست؟

جهان‌بینی مهدوی

اعتقاد و باور به ظهور منجی موعود در تمامی ادیان الهی نمود بسیار بارزی دارد. موعودی که برابری و عدالت را در دنیا محقق خواهد ساخت. در بینش اسلامی نیز چنین بشارتی داده شده است. در قرآن کریم آمده است: «هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ بِالْهُدَى وَ دِينَ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ». (توبه: 33) براساس این آیه، خداوند دین حق را بر تمامی ادیان و مکاتب جهان برتری می‌دهد و به‌رغم مخالفت و کراهت مشرکان و دشمنان، حاکمیت و گسترش آن را تضمین می‌کند.

حدیث معروف نبوی (ص) «يَمْلَأُ اللَّهُ الْأَرْضَ بِعَدْلٍ وَ عَدْلًا كَمَا مُلِئَتْ ظُلْمًا وَ جَوْرًا» نیز تعبیر دقیقی از گسترش عدالت جهانی در زمان ظهور مهدی موعود (ع) است. «این عدل و داد، نه در یک بُعد که در تمام ابعاد، از اقتصاد گرفته تا فرهنگ و عقاید و از داخل خانه‌ها گرفته تا مراکز بین‌المللی، حاکم خواهد شد». (جهانیان، 1391: 168)

جامعه آرمانی مهدوی جامعه‌ای آکنده از عدالت سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و قضایی است. عدالت، آزادی، امنیت، آسایش، آرامش و... از کلیدواژه‌های حیات انسانی و از آرزوهای آغازین حیات اجتماعی بشر بوده و هست. «در اندیشه شیعه، مهدویت بر محوریت توحید، امامت و عدالت قرار دارد. مهدویت در شیعه، زیرساز نظام اندیشه سیاسی و عقیدتی است و طرح جامع علمی و نظام‌مند اسلامی است که توسط پیامبر برای بشریت به ارمغان گذاشته شده و اجرای کامل آن به ظهور خاتم اوصیاء حضرت مهدی (ع) واگذار شده است». (صمدی، 1386: 51)

نقش و جایگاه مساجد، پیش از ظهور

مسجد بستر مناسبی فراهم می‌آورد تا روح جامعه پرورش و تربیت یافته و پیوندی عمیق میان افراد آن ایجاد شود و ارزش‌های اصیل اسلامی و الهی در جامعه اجرا شود؛ از سویی، مسجد نقش بسیار کلیدی در ایجاد هم‌بستگی و انسجام مردم داشته و در سایه این هم‌بستگی است که می‌توان در برابر تفرقه‌ها و دودستگی‌ها ایستاد و با تهاجمات گوناگون دشمن مبارزه کرد.

لزوم ایجاد مرکزیت جدید دینی و فرهنگی از همان نخستین روزهای طلوع فجر اسلام، یعنی از زمان هجرت رسول خدا (ص) از مکه به مدینه شکل گرفت. محلی که در آن علاوه بر پرداختن به فرایض دینی و تعالیم اسلامی به زمینه‌های گوناگون تربیتی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی نیز توجه شد. «نقش مسجد در فعالیت‌های فرهنگی - آموزشی، پس از ورود پیامبر به مدینه و بنای مسجد، هرگز با قبل از آن قابل مقایسه نیست. با بنای مسجدالنبی درواقع نه تنها معبد و پرستش‌گاهی ساخته شد، بلکه دانشگاهی فعال و سرشار از شور و نشاط علمی

نیز پی‌ریزی شد». (نوبهار، 1373: 94) «تردیدی نیست که کار تبلیغی پیامبر (ص) در مسجد، سرشار از مایه‌های معنوی و روحانی بود. این آموزه‌های الهی کسانی را که اندک زمینه‌ای برای هدایت داشتند، شیفته و شیدای اسلام می‌نمود». (همان: 113)

نقش بی‌بدیل مساجد در انقلاب اسلامی ایران نیز بسیار مهم و اساسی است؛ چراکه از همان آغاز انقلاب، این ستاد فرهنگی و دینی سنگری برای مبارزه با دشمنان خارجی بود. «در دوران انقلاب اسلامی، مردم ایران علیه نظام ستم‌شاهی، جلوه‌هایی از نقش مسجد را در بعد ستم‌ستیزی، آشکارا مشاهده کردند، تا آن‌جا که می‌توان انقلاب اسلامی ایران را "فرزند مسجد" برشمرد». (ضرابی، 1379: 63) هشت سال دفاع مقدس نیز نمونه بارز این مسئله به‌شمار می‌آید. در همان روزهای نخستین جنگ تحمیلی، مساجد به پایگاه‌های مقاومت تبدیل شدند و از تربیت افراد گرفته تا اعزام نیرو، پشتیبانی و تهیه آذوقه کمک‌های شایانی به رزمندگان اسلام کردند.

مسجد تنها محل عبادت و اظهار بندگی و سجود در برابر خداوند متعال نیست؛ بلکه پایگاه ارشاد و تبلیغ اسلامی نیز به‌شمار می‌رود و نقشی بسیار فراتر از اقامه نماز را برعهده خود دارد. گردهمایی افراد در این مکان مقدس، سبب انتقال ارزش‌های دینی به افراد جامعه می‌شود.

مهم‌ترین کارکردهای مسجد در گسترش اندیشه مهدوی

1. رسالت تعلیم و تربیت مهدوی در مساجد

مسجد به‌عنوان کهن‌ترین نماد فرهنگ‌سازی و تعلیم و تربیت، نقش بسیار بزرگی در انتقال ارزش‌های دینی، روشن‌گری، فرهنگ‌سازی و آموزش بسیاری از ارزش‌ها و هنجارها در اجتماع دارد. مسجد سازمان الهی-مردمی است که دارای رسالت هدایتی، معنوی، آموزشی، تربیتی و تبلیغی است که با رهبری معنوی و نفوذ کلمه و مدیریت امام جماعت و با حضور توده مردم و اقشار مختلف آن سازمان‌دهی می‌شود». (عباسی، 1391: 72)

براساس تعالیم و آموزش‌های دینی، تربیت صحیح، تربیتی است که سمت و سوی الهی داشته و قصد و قرب الهی در آن ملاک عمل افراد قرار گیرد. تربیت معنوی، تربیتی خدامحور و اصلاح‌کننده رابطه انسان با پروردگار است. ویژگی بارز چنین رویکردی، تقویت بنیان‌های اعتقادی و عرفانی (شناخت و معرفت خدا) و روحیه عبودیت و بندگی است. هنگامی که انسان رابطه با خود را اصلاح کرد و به خودشناسی رسید، منزلت واقعی خود را درک نموده و مسیر درست و الهی را انتخاب می‌کند. از مهم‌ترین مکان‌هایی که تحقق این امر در آن انجام می‌شود مسجد است که «پایگاه یکتاپرستی و مکانی است برای ایجاد زمینه وحدت و یکپارچگی جامعه موحد و یکتاپرست». (رضایی بیرجندی، 1382: 129)

در ذهنیت تمامی شیعیان در آخرالزمان، فرزندی از نسل پیامبر (ص) جهان را پر از عدل و داد می‌کند و کفر را در هم شکسته و قوانین و سنت‌های الهی و قرآنی را زنده می‌سازد؛ اما مسئله بسیار مهم در این است که آیا تمامی افراد درک درستی از واقعه ظهور دارند یا نه؟ «لازمه تحقق بخشیدن به جامعه مهدوی تربیت مهدوی است. تربیت مهدوی در مفهوم خاص آن، مجموعه تدابیر و اقدامات سنجیده و منظم فرهنگی برای پرورش و تقویت ایمان و باورهای مهدوی در فراگیران است». (صمدی، 1368: 59)

اگر بخواهیم درک کاملاً درستی از ظهور و وقایع هم‌زمان و مرتبط آن را با افراد ارائه دهیم می‌توانیم از مسجد به عنوان بهترین گزینه برای این امر نام ببریم؛ چراکه سنگین‌ترین وظیفه را در این زمینه برعهده دارند. در این روزگار که از یک سو دامنه تهاجمات گوناگون فرهنگی و... به قلمرو اندیشه‌های دینی گسترش یافته است «بی‌گمان مسجد به عنوان سنگری که از آغاز بنای آن تاکنون دارای نقش فرهنگی و آموزشی بوده است، نمی‌تواند در این باره ساکت و خنثی عمل نماید... از جمله کارهای زیربنایی در این زمینه، علاوه بر فعال نمودن مساجد، بنا نهادن مؤسسات و مراکز آموزشی - فرهنگی در کنار مساجد و کاملاً نزدیک به آنهاست. این امر در زمان ما یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر به شمار می‌رود». (نوبهار، 1373: 163)

2. تبلیغات پیرامون موضوع مهدویت در مساجد

از بحث‌های مهمی که امروزه در مساجد کشور مطرح می‌شود و به بحث و تبادل نظر پیرامون آن پرداخته می‌شود، مسئله مهدویت است که می‌تواند تاثیر زیادی در فرهنگ‌سازی و ارتقای جایگاه مساجد داشته باشد. شیعه معتقد به جهانی‌سازی مهدوی است؛ بنابراین مساجد می‌توانند در جهت گسترش و تعمیق اندیشه مهدویت نقش‌آفرین باشند و علاوه بر گسترش اندیشه مهدوی در میان شیعیان، زمینه و بستر مناسب گسترش و جهانی شدن آن را نیز فراهم سازند. از این میان، نقش امام جماعت در این امر، بسیار مهم و حیاتی است؛ البته باید خاطرنشان کرد که در این زمینه، مؤلفه‌های بسیاری در شایستگی این افراد وجود دارد که شامل دانش و معلومات نظری، مهارت و توانایی در عمل نمودن به دانسته‌ها، ایمان و تقوا، دانش و علم، سعی و کوشش، تلاش و جدیت، شجاعت، مهارت در سخنوری، اخلاق و برخورد نیکو داشتن، صداقت و... است.²

3. تربیت منتظران واقعی

انتظار و امید بستن به آینده ممکن است به دو صورت در افراد بروز کند که گاه سازنده، تعهدآور، نیروآفرین و تحرک‌بخش است و در مواقعی فلج‌کننده و ویرانگر. (مطهری، 1384: 15) منتظر واقعی کسی است که هر لحظه آماده باشد و در هیچ شرایطی امید خویش را از دست ندهد. «این اندیشه بیش از هر چیز مشتمل بر عنصر خوش-بینی نسبت به جریان کلی نظام طبیعت و سیر تکاملی تاریخ و اطمینان به آینده و طرد عنصر بدبینی نسبت به پایان کار بشر است که طبق بسیاری از نظریه‌ها و فرضیه‌ها فوق‌العاده تاریک و ابتر است». (همان: 14)

از جمله مهم‌ترین وظایف منتظر، خودسازی و تهذیب نفس است. براساس تعالیم ائمه معصومین (ع) منتظر واقعی باید هر لحظه آماده ظهور باشد و زندگی خود را چنان سامان دهد که هر زمان، اراده خدا به ظهور تعلق گرفت بتواند با سربلندی در پیشگاه خدا حاضر شود. کمک و یاری به خودسازی افراد و تربیت منتظران واقعی از مهم‌ترین کارکردهای مسجد به‌شمار می‌رود؛ «زیرا این مسجد است که بار هدایت فکری و تربیتی نیروهای جامعه را بر دوش دارد؛ از این‌رو می‌توان گفت یکی از رسالت‌های مسجد نمونه پرورش نیروهای متعهد برای اداره امور جامعه اسلامی است». (نوبهار، 1375: 65) «تمایل یا قصد خودسازی و تهذیب نفس، از جمله شاخص‌های شایستگی همه افراد حاضر در مسجد و از همه مهم‌تر امام مسجد است»؛ (عباسی، 1391: 81) چراکه «مسجد دانشگاه انسان‌ساز و بستری است برای تربیت عنصر صالح انسانی». (رضایی بیرجندی، 1382: 129) امام علی (ع) در حدیثی پیرامون خودسازی می‌فرماید: «كُلَّمَا زَادَ عِلْمَ الرَّجُلِ زَادَتْ عِنَايَتُهُ بِنَفْسِهِ وَ بَذَلَ فِي رِيَاضَتِهَا وَ صِلَاحِهَا جَهْدَهُ».³ هرچه دانش آدمی زیاده‌تر گردد، توجهش به نفس خویش فرونی می‌یابد و برای نیل به سعادت و صلاح، کوشش خود را به کار می‌گیرد.

از آن‌جا که دوره جوانی نقش بسیار مهم و حساسی در پرورش و شکل‌گیری شخصیت انسان دارد، جذب جوانان متعهد و تلاش برای پرورش دینی آنان در مساجد بسیار مهم است. از مهم‌ترین راه‌های جذب جوانان به مسجد می‌توان به این موارد اشاره کرد: مدیریت صحیح و خردورزانه مسجد، برخورد مناسب با جوانان، برنامه‌ریزی مناسب، برگزاری جلسات بحث و گفتگو، ایجاد اعتماد در جوانان، اهمیت دادن به شکل ظاهری و داخلی مساجد، ارتباط حضوری با ساکنان اطراف مسجد.⁴

از دیگر وظایف و تکالیف شیعیان در دوران غیبت، شناخت واقعی از امام عصر است؛ به‌واقع مهم‌ترین تکلیفی که بر عهده منتظر واقعی است کسب معرفت نسبت به وجود مقدس حضرت است. همان‌گونه که در حدیثی از پیامبر (ص) آمده است: «مَنْ مَاتَ وَ لَمْ يَعْرِفْ إِمَامَ زَمَانِهِ مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً».⁵ هرکس بمیرد و امام زمانش را نشناسد به مرگ جاهلیت مرده است. برای تحقق این امر مساجد می‌توانند با برنامه‌های فرهنگی و تبلیغی خود و داشتن مبلغان عالم در زمینه مهدویت کمک بسیاری به افراد کنند.

4. مقدمه‌سازی سیاسی - اجتماعی ظهور

فعالیت و کارکرد مسجد در جنبه‌های سیاسی نیز نمود بسیار بارزی دارد. در دوران پیامبر و از همان روزهای آغازین اسلام، فعالیت‌های مسجد در ابعاد عبادی و حتی آموزشی محدود نبود و فعالیت‌های سیاسی از قبیل سخنرانی، تبلیغات، اعزام مبلغ، گفتگو با گروه‌های گوناگون و تجهیز و آماده‌سازی نیرو جهت جنگ با کفار در کارکرد مسجد وجود داشت. در آن زمان «ارتباط بین مسجد و سیاست به روش‌های متعدد انجام می‌گرفت. یکی از آنها این بود که پس از هر فتوحی، مسلمانان سعی می‌کردند مسجدی در وسط شهر و نزدیک محل اسکان حاکم شهر که دارالاماره

گفته می‌شد، بنا کنند... این ارتباط نزدیک، نشان‌دهنده این واقعیت بود که حاکم شهر مسئول مذهبی و سیاسی آن جامعه است. ساخت و جوهر اسلام در این است که مذهب و سیاست از هم جدا نباشد.» (ضرابی، 1379: 67)

در دوران انقلاب نیز «مساجد به مثابه پایگاه‌های نیرومند انقلاب اسلامی و سنگرهای مستحکم مبارزه درآمدند و از طریق وفاق گروهی در درون این پایگاه‌های عظیم نظری و محلی بود که اقشار انقلابی ایران با مسئولیت‌های دینی و تصمیم‌های انقلابی و تعاون اجتماعی آشنا شدند و خود را برای یک نبرد طولانی به منظور حاکمیت بر سرنوشت خویش آماده ساختند.» (شریف‌پور، 1380: 84) «در جامعه کنونی ما با توجه به طرز فکر و افزایش سطح درک و شعور سیاسی افکار عمومی، فعالیت‌های سیاسی مسجد، سبب می‌شود مردم مسجد را پایگاه دینی کارآمد و مطابق روز در نظر بگیرند و از بسیاری شبهاتی که به سنت‌ها و مظاهر دینی شکل می‌گیرند، صرف‌نظر نمایند؛ به این ترتیب فعالیت‌های سیاسی در افزایش افراد مسجدی موثر است و از نقاط مثبت مسجد محسوب می‌شود.» (محمدی، 1384: 300)

در شرایط کنونی و در روزگاری که جوامع غربی تمام تلاش خود را برای از بین بردن اسلام و فرهنگ مهدوی انجام می‌دهند، وجود مراکز دینی از جمله مساجد، راهکار بسیار مناسبی برای مبارزه و مقابله با جهانی‌سازی غربی و سکولاریسم است. امروزه وجود یک مسجد آشنا به سیاست و دارای یک برنامه سیاسی می‌تواند پشتیبان محکمی در این زمینه باشد.

نقش و جایگاه مساجد، پس از ظهور

در عصر ظهور، باور و احساس خردگرایانه بر این اصل مبتنی است که سیمای مسجد در این عصر به پیروی از گذشته دارای جلوه ظاهری کامل و زیبایی است؛ اما دقت در مبانی حکومت جهانی حضرت مهدی (عج) نشان می‌دهد مساجد عصر ظهور «مساجدی هستند عیناً در نماد مساجد عصر نبوی (ص)؛ یعنی با ساختاری مبتنی بر رعایت اصول بندگی و به دور از هرگونه آرایه‌بندی‌های نگارین از قبیل کنگره، محراب، گنبد، گلدسته، طاق نما و...؛ با این تفاوت که مساجد عصر ظهور به لحاظ کثرت جمعیت مسلمانان در مقیاس‌های خیلی بزرگ‌تری ساخته می‌شوند؛» (رهبری، 1382: 287) به طور کلی می‌توان گفت سیمای کلی مساجد در عصر ظهور شامل این ویژگی‌ها است: 1. رعایت اصل سادگی در تاسیس مساجد؛ 2. دوری از تجمل‌گرایی و پاکسازی مساجد از ظواهر ابداعی و غیراسلامی؛ 3. احیای ارزش‌های اصیل اسلامی در ساختمان مساجد؛ 4. اولویت درون‌گرایی بر ظواهرآرایی در عصر ظهور. (همان: 294)

برنامه‌های حضرت مهدی (عج) پیرامون مساجد

آنچه از منابع دینی در خصوص برنامه‌های حضرت مهدی (عج) نسبت به مساجد بر می‌آید شامل موارد هشت‌گانه زیر است:

1. توسعه فیزیکی مساجد: «پایتخت حکومت واحد جهانی حضرت مهدی (عج) شهر کوفه است. در آن زمان، کوفه بنا به اقتضای مرکزیت سیاسی جهان و علاقه‌مندی مومنان نسبت به حضور در جوار پرفیض و نورانی امامت به قدری از لحاظ کالبد فیزیکی توسعه می‌یابد که یکی از بزرگ‌ترین "بلاد کبیر" جهان به شمار می‌رود و متناسب با جمعیت شهری، مساجد کوفه نیز توسعه می‌یابند.» (رهبری، 1382: 287)

در روایت "مفصل بن عمر" از امام صادق (ع) نیز چنین نقل شده است: «إِذَا قَامَ قَائِمُ آلِ مُحَمَّدٍ (عج) بُنِيَ فِي ظَهْرِ الْكُوفَةِ مَسْجِدًا لَهُ أَلْفَ بَابٍ، وَ اتَّصَلَتْ بِيُوتِ أَهْلِ بَنِي كَرْبَلَا.»⁶ چون قائم آل محمد (ص) قیام کند در پشت کوفه مسجدی ساخته می‌شود که دارای هزار در خواهد بود و خانه‌های مردم کوفه به نه‌های کربلا متصل شود.

امیرالمؤمنین (ع) هنگامی که به شهر حیره رسید، فرمود: «يَتَّصِلَنَّ هَذِهِ بِهَذِهِ وَأُوْ مَأْ بِيَدِهِ إِلَى الْكُوفَةِ وَالْحِيرَةِ حَتَّى يُبَاعَ الذِّرَاعُ فِيمَا بَيْنَهُمَا بِدَنَانِيرَ وَلَيُبْنَيْنَنَّ بِالْحِيرَةِ مَسْجِدٌ لَهُ خَمْسُمِائَةِ بَابٍ يُصَلِّي فِيهِ خَلِيفَةُ الْقَائِمِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لِأَنَّ مَسْجِدَ الْكُوفَةِ لَيُضِيقُ عَلَيْهِمْ...» [روزی برسد که] این به آن وصل شود و با دستش اشاره به کوفه و حیره کرد و [چنان مرغوبیت پیدا کند که] یک ذراع زمین آن به چند اشرفی فروخته شود و مسجدی در حیره بنا شود که دارای پانصد در خواهد بود و نماینده قائم در آن نماز می‌گزارد؛ زیرا مسجد کوفه برای آن‌ها تنگ خواهد بود.⁷ راوی می‌گوید: من عرض کردم که ای امیرمؤمنان! آیا مسجد کوفه در آن روز گنجایش این همه جمعیت را که می‌فرمایید، دارد؟ فرمود: چهار مسجد برای قائم ساخته می‌شود که مسجد کوفه کوچک‌ترین آن‌ها است. مسجد فعلی کوفه و دو مسجد دیگر در آن روز در این دو طرف کوفه واقع است و با دست مبارک اشاره به نهر اهل بصره، کوفه و نجف کرد.

2. دستور عدم تخریب مساجد به اصحاب خویش: آن حضرت وقتی قیام می‌کند، برنامه‌های خویش را به یاران و اصحاب خود اعلام کرده و از تمام آنها تعهد و بیعت می‌گیرند که طبق دستورات اعلام شده، رفتار نمایند و تخلفی انجام ندهند. از جمله این‌که مساجد را در هنگام درگیری نظامی و فتح شهرها و محله‌ها تخریب نکنند؛ بنابراین هیچ‌کس اجازه ندارد که بدون علت و خودسرانه مسجدی را تخریب نماید؛ مگر در مواردی که خود امام صلاح بدانند و یا طرح‌های توسعه راه‌های عبور و مرور، چنین امری را ایجاب نماید. از امیرمؤمنان علی (ع) نقل شده است: «أَنَّهُ يَأْخُذُ الْبَيْعَةَ عَنْ أَصْحَابِهِ عَلَى أَنْ لَا يَسْرِقُوا وَلَا يَزْنُوا وَلَا يَسُبُّوا مُسْلِمًا... وَلَا يُخَرَّبُوا مَسْجِدًا؛ به‌راستی او (مهدی علیه السلام) از یارانش بیعت می‌گیرد که سرقت نکنند و زنا ننمایند و به مسلمانان دشنام ندهند و مسجدی را بی-جهت تخریب نکنند.» (رهبری، 1382: 289)

3. پاکسازی آن قسمت از مساجد ساخته شده خارج از سنت نبوی: «پاکسازی قسمت‌هایی از مسجد که خارج از سنت نبوی (ص) ساخته شده است از دیگر برنامه‌های حکومتی آن حضرت می‌باشد.» (رهبری، 1382: 290) سعد بن ابی‌هاشم جعفری در این باره می‌گوید: «كُنْتُ عِنْدَ أَبِي مُحَمَّدٍ (ص) فَقَالَ: إِذَا قَامَ الْقَائِمُ أَمَرَ بِهَدْمِ الْمَنَارِ وَالْمَقَاصِيرِ الَّتِي فِي الْمَسَاجِدِ فَقُلْتُ فِي نَفْسِي: لَأَيَّ مَعْنَى هَذَا؟ فَأَقْبَلَ عَلَيَّ فَقَالَ: مَعْنَى هَذَا أَنَّهَا مُحَدَّثَةٌ مُبَدَّعَةٌ لَمْ

یبنها بَنی و لا حُجَّتُهُ».⁸ «من در حضور حضرت امام حسن عسکری بودم که فرمود: آن گاه که حضرت قائم ظهور کند دستور دهد تا مناره‌ها و مقصوره‌های مساجد را تخریب نمایند. راوی می‌گوید: من با شنیدن این سخن در دل خود گفتم که این کار یعنی چه؟ و دلیل آن چیست؟ آن وقت دیدم که حضرت بر من پیشی گرفت و فرمود: دلیلش این است که آن کارها بدعت هستند و هیچ پیامبر و امامی بدان اقدام نکرده است». (رهبری، 1382: 290) از حضرت امام محمد باقر (ع) نیز چنین نقل شده است: «أَوَّلَ مَا يَبْدَأُ بِهِ قَائِمُنَا سُقُوفَ الْمَسَاجِدِ فَيَكْسِرُهَا وَيَأْمُرُ بِهَا فَتُجْعَلُ عَرِيشًا كَعَرِيشِ مُوسَى».⁹ نخستین اقدامی که قائم ما (عج) انجام می‌دهد شکستن سقف مساجد است که دستور می‌دهد برای آنها سایبانی هم‌چون سایبان موسی (ع) تعبیه شود.

4. تخریب مساجد ملعونه و مساجدی ساخته شده بدون قصد قربت: تخریب مراکز و کانون‌هایی که جهت تضعیف و تحریف دین اسلام به‌جود آمده‌اند از دیگر برنامه‌های مهدی موعود (ع) خواهد بود. امری که تنها مختص به حضرت نمی‌باشد، بلکه پیامبر اکرم (ص) نیز چنین شدت عملی را از سوی خود نشان داده‌اند و دستور تخریب مسجد ضرار را که از سوی منافقان و برای نیت فاسدی ساخته شده صادر نمودند. این دستور پیامبر پس از نزول این آیه به ایشان داده شد: «وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَى وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ» (توبه: 107) و مردم منافقی هستند که مسجدی برای زیان اسلام و برای کفر و تفرقه بین مسلمین برپا کردند و کمین‌گاهی است برای کسی که قبلاً با خدا و پیامبر او به جنگ برخاسته بود و (با این همه) قسم‌های موکد یاد می‌کنند که (در بنای این مسجد) ما قصدی جز خیر (و توسعه اسلام) نداریم، ولی خدا گواهی می‌دهد که آنها محققاً دروغ می‌گویند.

روایت شده که پیامبر (ص) عمار بن یاسر را فرستاد و دستور داد که آن مسجد را مزبله‌ای قرار دهد تا لاشه‌های مردار را در آن بیفکنند؛¹⁰ بنابراین مبارزه آشکار با منافقان و تفرقه‌پراکنی آنان منحصر به زمان خاصی نیست و بر این اساس، امام زمان (عج) نیز همانند پیامبر (ص) با این موارد برخورد خواهد کرد و دستور تخریب پایگاه‌های آنان که حتی ممکن است در پوشش مسجد باشد را صادر خواهد نمود.

5. بازگرداندن مسجدالحرام و مسجدالنبی به شکل اولیه‌اش: مسجدالحرام و مسجدالنبی در گذر زمان تغییرات بسیاری را به خود دیده‌اند، اما به‌طور یقین برخی از این تغییرات، مورد رضایت پیامبر اسلام (ص) و ائمه معصومین علیهم السلام نیست؛ بنابراین در عهد ظهور، این دو مسجد مهم و با عظمت به همان حالت اولیه خود در دوران پیامبر (ص) باز خواهند گشت. امام صادق (ع) در این خصوص می‌فرماید: حضرت قائم ساختمان مسجدالحرام را ویران می‌کند و آن را به ساختمان نخستین و اندازه اصلی‌اش باز می‌گرداند. مسجد پیامبر را نیز پس از ویران کردن به اندازه اصلی‌اش باز می‌گرداند و کعبه را در جایگاه اصلی‌اش می‌سازد.¹¹

6. مسجد سکونت‌گاه و قرارگاه سیاسی حضرت ولی عصر (عج): قرارگاه برای هر حکومت یک امر مسلم و ثابت است. «حضرت ولی عصر (عج) هم به‌عنوان جانشین پیامبر اسلام و به عنوان آخرین مصلح جهانی و بنیان‌گذار

حکومت واحد جهانی، صاحب چنین تشکیلاتی خواهد بود. او هم چون پیامبر از مکه ظهور می کند و هم چون علی (ع) در کوفه حکومت می نماید. منابع اسلامی، مسجد سهله را محل سکونت و مسجد کوفه را دارالاماره آن حضرت معرفی نموده اند.» (رهبری، 1382: 294) در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است: «أَمَّا أَنَّهُ مَنْزِلُ صَاحِبِنَا إِذَا قَدِمَ بِأَهْلِهِ».¹²

7. مسجد کوفه محل امارت و فرمانروایی حضرت: از آن جا که هر حکومتی نیاز به مرکز فرمانروایی دارد، حضرت مهدی (ع) نیز به عنوان آخرین جانشین پیامبر (ص) و مصلح جهانی و بنیان گذار حکومت واحد جهانی نیاز به چنین مرکز و تشکیلاتی دارند. از روایات برمی آید که حضرت مهدی (ع) هم چون جد بزرگوارشان از مکه ظهور می کنند و مانند امیرمؤمنان علی (ع) کوفه را مقر حکومت خویش قرار می دهد و مسجد کوفه را دارالاماره خویش و مسجد سهله را محل سکونت خود قرار می دهند. در حدیثی از امام صادق خطاب به مفضل در این باره آمده است: «مقر سلطنت وی شهر کوفه است و محل حکومتش مسجد جامع کوفه و محل تقسیم بیت المال و غنائم مسجد سهله و محل خلوت و استراحت آن حضرت ریگ های سفید نجف می باشد».¹³

8. آموزش در مساجد: ویژگی آموزشی مساجد تنها منحصر به دوران پیامبر (ص) نبود، بلکه آن گونه که از احادیث برمی آید مساجد عصر ظهور نیز واجد چنین خصوصیتی خواهند بود. حضرت امام صادق (ع) در این باره می فرماید: «كَيْفَ أَنْتُمْ لَوْ ضَرَبَ أَصْحَابُ الْقَائِمِ (عج) الْفَسَاطِيطَ فِي مَسْجِدِ الْكُوفَانِ ثُمَّ خَرَجَ إِلَيْهِمُ الْمِثَالُ مُسْتَنْفِ أَمْرِ جَدِيدٍ عَلَى الْعَرَبِ شَدِيدٍ».¹⁴ چگونه خواهید بود زمانی که اصحاب قائم (ع) خیمه های آموزشی در مسجد کوفه برقرارند؛ آن گاه فرمان کاملاً جدیدی برای آنها صادر نماید که انجام آن بر عرب بسیار دشوار باشد.

مؤلفه های مشترک میان مسجد و مهدویت

1. توحید

مسجد مهم ترین کانون و پایگاه یکتاپرستی و بندگی در برابر ذات مقدس الهی و جایگاه نیایش با معبود ازلی است. «وَأَقِيمُوا وَجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ» (حج: 4) از سویی توحید نخستین و مهم ترین بنیاد و اساس حکومت جهانی مهدی موعود (عج) نیز است؛ اعتقاد به وجود خداوند متعال و پرستش ذات بی همتای او اولین رکن اعتقاد به جهانی سازی مهدوی است؛ درواقع کسی که به وجود خداوند اعتقاد نداشته باشد نمی تواند به ظهور منجی بشریت معتقد گردد. «از این رو در حکومت جهانی مهدوی نیز همانند حکومت انبیا تلاش بر این است که با گشودن راه بندگی خدا و نفی هر معبودی جز او انسان ها را به غایت تربیت سوق دهند.» (صمدی، 1386: 52) همان گونه که خدای متعال به پیامبر (ص) فرمود: «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا وَحَى إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ» (انبیاء: 24) و پیش از تو هیچ پیامبری نفرستادیم مگر آنکه به او وحی کردیم که خدایی جز من نیست، پس تنها مرا پرستید.

2. امامت

مسجد به عنوان عضو کوچکی از جامعه اسلامی نقش مهمی در مدیریت اجتماع و راهنمایی افراد دارد و از این میان نقش امام جماعت در این حیطة بسیار حائز اهمیت است؛ چرا که از اصول اساسی مسجد وجود یک امام جماعت آگاه و عادل است و همان گونه که در قبل اشاره شد امام جماعت باید واجد ویژگی های بسیاری باشد. وجود امام جماعت آگاه و عالم از آن جا مهم است که سبب آگاه سازی افراد به ویژه جوانان می شود.

امامت، وجه مشترک میان مسجد و مهدویت است؛ همان طور که افراد در مسجد به یک نفر اقتدا می کنند، در زمان ظهور نیز تمامی مردم جهان به منجی موعود اقتدا خواهد نمود.

امامت در قرآن جایگاه والایی دارد و امام، خلیفه خدا بر روی زمین است. از دیدگاه قرآن این منزلت در دست کسانی قرار می گیرد که به بالاترین مقام های معرفتی دست یافته باشند و وظیفه بندگی خویش را به بهترین وجه ادا کنند. «و جعلنا منهم ائمةً یهدونَ بامرنا لِمَا صبروا و کانوا بآیاتنا یوقنون» (سجده: 24) و از آنان امامان و پیشوایانی قرار دادیم که به امر ما مردم را هدایت می کردند. برای آنان که صبر کردند و به آیات ما یقین داشتند.

تحقق آرمان های بشریت در چارچوب این موضوع است که معنی و مفهوم می یابد؛ از این رو مسئله مهدویت تبلور و نماد کامل مسئله امامت به شمار می آید؛ بنابراین طرح موضوع مهدویت بدون در نظر گرفتن مبانی فکری بحث امامت، نه قابل درک است و نه قابل طرح. «حضرت مهدی قائم به امر ولایت است و مسئله ولایت و ارتباط آن با نبوت دین این گونه است که ولایت یعنی تقرب به خدا، ولایت جنبه حق دین است. ولایت باید چنان باشد که دوستی میان فرد و خدا بدون فاصله باشد». (صمدی، 1386: 54)

3. عدالت

نیاز و علاقه به عدالت به طور فطری در نهاد هر انسانی وجود دارد و افراد همواره با تمام وجود خواهان عدالت جهانی هستند. فطرت انسان ها به وضوح فریاد برمی آورد که سرانجام صلح و عدالت در جهان فراگیر و بساط ستم برچیده خواهد شد. این اعتقاد کهن، ریشه در فطرت انسان ها دارد و در وعده های پیامبران الهی نیز به چشم می خورد. از جمله مهم ترین مراکز دینی جهت حفظ و گسترش عدالت مسجد است. نقش این نهاد مقدس در گسترش عدالت از کارکردهای آن در زمینه های اجتماعی - سیاسی به شمار می رود. «از دیدگاه فقه اسلام ناب، امام جماعت مسجد که اصلی ترین عنصر گرداننده مسجد است باید به زیور عدالت آراسته باشد. به طور طبیعی این امر سبب خواهد شد تا فضای مسجد به عطر دل انگیز عدالت معطر شود.» (نوبهار، 1375: 60)

از زمانی که پیامبر (ص) مسجد را بنا نهاد، همواره کسانی که مورد تعدی و ستم قرار می گرفتند به مسجد پناه می آوردند. قضاوت های امیرالمومنین علی (ع) نیز در مسجد کوفه انجام می شد. دادگستر جهان، امام مهدی (عج) هم قیام مقدس خویش را برای حاکمیت عدالت در زمین از مسجد الحرام آغاز می کند. پایگاه آن حضرت نیز مسجد

کوفه است. (همان: 59) «عدالت مهدوی از معنای گسترده‌ای برخوردار است. به نیاز فردی، طبیعی و غریزی انسان، نیاز اجتماعی و نیاز تاریخی انسان نظر دارد؛ از این رو عدالت در جامعه مهدوی در سه سطح تاریخی، اجتماعی و طبیعی (فردی) خود را به تمام مدعیان عدالت نشان می‌دهد.» (صمدی، 1386: 57) در روایتی از امام صادق (ع) هر سه سطح عدالت مورد توجه قرار گرفته است: «إِذَا قَامَ الْقَائِمُ حَكَمَ بِالْعَدْلِ وَ ارْتَفَعَ فِي أَيَّامِهِ الْجَوْرُ وَ أَمْنٌ بِهِ السُّلْ وَ أُخْرِجَتِ الْأَرْضُ بِرُكَاثِهَا وَ رُدَّ كُلُّ حَقٍّ إِلَى أَهْلِهِ وَ لَمْ يَبْقَ أَهْلٌ دِينَ حَتَّى يَظْهَرُوا الْإِسْلَامَ وَ يَعْتَرَفُوا بِالْإِيمَانِ...»¹⁵ آن‌گاه که قائم قیام کند، به عدالت حکم راند و در زمان او ستم رخت بربندد و به واسطه او راه‌ها ایمن شود و زمین برکاتش را بیرون ریزد و هر حقی به صاحب آن برگردانده شود و پیروان تمام ادیان، اسلام را اظهار و اعتراف به ایمان کنند.

در نظام قرب‌گرا و خدامحور، عدالت صرفاً هدف نیست؛ بلکه راهی است برای تکامل قرب به سوی حق. استقرار عدالت در جامعه حق‌گرا برابر با نوسازی معنوی جامعه است. چنین عدالتی شامل ویژگی‌هایی است از جمله: 1. تکامل و گسترش دیانت و معنویت (تکامل قرب)؛ 2. فقرزدایی به معنای عام آن در توزیع عادلانه سهم تاثیر در حیات اجتماعی؛ 3. توزیع عادلانه آموزش و فرهنگ و توزیع عادلانه ثروت و امکانات؛ 4. تبعیض‌زدایی؛ 5. فضیلت مجاهدت اجتماعی؛ 6. فضیلت زهد اجتماعی. (صمدی، 1386: 57)

4. وحدت و همبستگی

یکی از نیازهای اساسی جامعه اسلامی وحدت و همبستگی نیروهای مسلمان بر محور فرامین الهی است. جامعه‌ای که گرفتار تفرقه و پراکندگی شود بخش مهمی از توان خود را در کشمکش‌ها و درگیری‌های داخلی از دست خواهد داد. چنین جامعه‌ای نه تنها در رویارویی با دشمنان خارجی دچار ضعف و ناتوانی می‌شود، بلکه توانایی حل مشکلات درونی خود را نیز نخواهد داشت و سرانجام با شکست همه‌جانبه روبه‌رو می‌شود؛ از این‌رو در مکتب حیات-بخش اسلام بر عنصر وحدت در جامعه اسلامی تاکید فراوانی شده است.

برگزاری نماز جماعت از جلوه‌های نمایش وحدت و همبستگی اسلامی است؛ چراکه مسجد عامل نیرومندی در همبستگی و اتحاد مسلمانان جهان است و اهمیت اجتماعی و فرهنگی آن را از این بابت نمی‌توان نادیده گرفت؛ به-ویژه در دوران معاصر، مساجد به‌صورت مراکز تربیت روحانی و پایگاه جنبش امت مسلمانان نسبت به سلطه‌جویان درآمدی است و به‌تدریج مساجد موقعیت سال‌های نخستین صدر اسلام را به دست آورده‌اند. (بی‌آزار شیرازی، 1377: 22، به نقل از مارسل بوازار)

از سویی مسجد عامل تشکل سیاسی در جامعه اسلامی است. این پایگاه «در یک جامعه اسلامی با توجه به ویژگی‌هایی که داراست همواره و در هر عصر و زمانی می‌تواند چنین نقشی را ایفا کند و محور و مرکز مناسبی برای تشکل و هماهنگی مسلمانان باشد. مومنان حق‌جو، همه‌روزه برای تحکیم میثاق بندگی و پرستش در مسجد حضور

می‌یابند. در این همایش عبادی، سیاسی، صلاحیت‌ها و شایستگی‌های افراد در زمینه‌های مختلف روشن می‌شود و فکر و اندیشه سیاسی آنان هویدا می‌شود.» (نوبهار، 1373: 256)

یکی از راه‌کارهای مهمی که حضرت مهدی (ع) برای ایجاد همبستگی اجتماعی و محو تفرقه و جدایی در جامعه به کار خواهند گرفت، گسترش جهان‌بینی واحد و ارزش‌های یگانه بر اساس آموزه‌های اصیل اسلام است. براساس روایات، در دوران پس از ظهور، جهان‌بینی یک‌پارچه‌ای بر جهان حاکم می‌گردد و الگوهای رفتاری جامعه نیز به تبع آن جهان‌بینی، یک‌پارچه و منسجم خواهد بود و یکرنگی و یگانگی واقعی در اندیشه و رفتار نمایان خواهد شد.

در زمان ظهور هیچ اختلافی در سرتاسر دنیا به چشم نمی‌خورد و مردم از هر قبیله و قومی که باشند با کمال صلح و صفا با هم زندگی می‌کنند. در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است: «لَيَرْفَعُ عَنِ الْمَلَلِ وَالْأَدْيَانِ الْاِخْتِلَافُ وَ يَكُونُ الدِّينُ كُلُّهُ وَاحِدًا، كَمَا قَالَ جَلَّ ذِكْرُهُ: إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ.»¹⁶ پس سوگند به خدا ای مفضل، که اختلاف از ملت‌ها و ادیان برداشته می‌شود و دین یگانه می‌شود، همان‌گونه که خداوند فرمود: همانا دین در نزد خدا اسلام است.

5. گسترش فرهنگ اسلامی

فرهنگ، نقشی بنیادین در سرنوشت جامعه دارد و متناسب با ویژگی‌های اساسی خود مسیر توسعه همه‌جانبه را هموار یا مسدود می‌کند. در فرهنگ اسلامی که خداوند در محور و رأس تمامی امور قرار دارد، توجه به بزرگی و عظمت او سبب می‌گردد افراد رستگاری را سرلوحه اعمال خود قرار دهند و همواره خداوند را ناظر بر اعمال خود بدانند؛ از این میان افرادی که بیشتر به مسجد مراجعه دارند این ویژگی‌ها و خصلت‌های دینی در آنها نمود بارزتری دارد. آنان حقوق دیگران را کمتر ضایع نموده، در زندگی خود نظم بیشتری دارند و آثار و رفتار دینی و فرهنگ مهدوی در زندگی اجتماعی آنان بیشتر به چشم می‌خورد.

گسترش فرهنگ اسلامی در زمان ظهور از برنامه‌های مهدی موعود (عج) بوده و ایشان دین واقعی را با همان ماهیت و صورت حقیقی ارائه می‌نمایند؛ درحالی‌که گمان می‌رود دین جدیدی آورده‌اند. امام در این دوران، حقیقت ناب اسلام را برای مردم بیان می‌کنند و مردم را از بیراهه نجات داده و به راه درست هدایت می‌نمایند و آن‌چنان اسلام را از میان انبوه خرافه‌ها، تحریف‌ها و تفسیرهای نادرست بیرون می‌کشد که بنایی کاملاً جدید جلوه می‌کند. محمدبن عجلان از امام صادق (ع) روایت کرده است که: «إذا قام القائم دعا إلى الناس إلى الإسلام الجديد هداهم إلى امر قد دثر و ضل عنه الجمهور و انما سمى القائم مهدياً لانه يهدي إلى امر مزلول عنه و سمى القائم لقيامه بالحق.»¹⁹ هنگامی که قائم (ع) قیام کند مردم را به اسلام نو و تازه فراخواند و آنها را به امری که کهنه گشته و مردمان از آن گمراه شده‌اند هدایت می‌کند و همانا قائم (ع) مهدی نامیده شده است، زیرا مردم را به امری راهنمایی می‌کند که ایشان از آن دچار خطا شده‌اند و به بیراهه رفته‌اند و آن حضرت القائم نامیده شده است، زیرا قیام به آن خواهد کرد؛ هم‌چنین در این دوران، تمامی مردم به جای عشق به دنیا عاشق عبادت هستند و کمال خویش را در

عبادت و بندگی خدا جستجو می‌کنند و گرد معصیت نمی‌گردند. امام صادق (ع) در این باره می‌گویند: «... یحسن حال عامه الناس... لایعصى الله فی الارضه...»¹⁷ همگان در جامعهٔ زمان ظهور یکتاپرستاند و از گناهان و مفسد دوری می‌کنند. در حدیثی از امام علی (ع) نیز آمده است: هیچ آبادی‌ای نخواهد ماند، مگر آن که در آن جا هر صبح و شام به یکتایی خدا شهادت داده خواهد شد.¹⁸

6. گسترش امنیت

مسجد همواره حریم امن الهی به‌شمار می‌آمده و افراد مورد ستم را در پناه خویش آورده است. نقش مسجد در زمینهٔ امنیت تنها در این مبحث خلاصه نمی‌شود، بلکه این مکان الهی ضامن امنیت جسمی، روحی فرهنگی و... است. در زمان ظهور که افکار منحرف شیطانی و انحرافات گوناگون اخلاقی و فرهنگی گریبان‌گیر مردم آخرالزمان می‌شود مسجد مطمئن‌ترین پایگاه برای مردم خواهد بود. بنا به فرمایش پیامبر اکرم (ص) اهل مسجد در این دوران درامانند: «إذا نزلت العاهات و الافات عوفی اهل المسجد.»²⁰ هنگامی که مشکلات و بلاها (برای اهل زمین) نازل می‌شود اهل مساجد درامانند. با توجه به این حدیث، اهل مسجد از انحرافات گوناگون درامان بوده و افکار شیطانی در آنها اثر نخواهد کرد؛ هم‌چنین به فسادها، انحرافات، بلاها و گرفتاری‌ها آخرالزمان دچار نخواهند شد؛ لازم به ذکر است که در آرمان‌شهر مهدوی نیز هیچ‌گونه ترس و دلهره‌ای وجود ندارد. انسان‌ها پس از تحمل سختی‌ها و آشفته‌گی‌های روحی و روانی آرامش خواهند داشت و هیچ‌کس به حقوق دیگری تجاوز نخواهد کرد. «لایظلم احد احداً»²¹ امام صادق (ع) به نقل از حضرت علی (ع) می‌فرماید: «هرگاه قائم ما قیام کند آسمان بارانش را بریزد و گیاهان زمین سر از خاک برون آرند. کینه از دل‌ها برود و حیوانات درنده رام شوند به‌گونه‌ای که زن‌ها بین شام و عراق بدون هیچ ترسی آمد و شد کنند.»²²

7. گسترش علم

تاریخ به خوبی نشان‌دهندهٔ این واقعیت است که مسجد از صدر اسلام کانون مهم آموزش و مرکز اصلی تربیت بوده و حلقه‌های درس و بحث در آن برپا می‌شده است. پیامبر اکرم (ص) راه آموزش دین و دانش را در زمان خودشان آن‌چنان برای مسلمانان هموار نمود که با گذشت زمان، ارتباط مسجد و آموزش به نحو مطلوب تا به امروز باقی ماند؛ اگرچه با توسعهٔ علوم، آموزش صورت پیشرفته‌تری به خود گرفت و مراکز خاص یافت. همان‌طور که در صدر اسلام یکی از کارکردهای مهم مسجد امر تعلیم و تعلم بود، این پایگاه دینی توانسته این جایگاه را از همان آغاز تاکنون حفظ کند و هم‌اکنون نیز در حوزه‌های علمیه جلسات باشکوه بعضی از دروس خارج فقه و اصول در مساجد برگزار شده و در بیشتر مساجد آموزش قرآن و احکام و مسائل عقیدتی و سیاسی آموزش داده می‌شود. (همتی، 1384: 164)

آن‌گونه که از احادیث برمی‌آید مساجد زمان ظهور نیز دارای چنین خصوصیتی خواهند بود و آموزش علوم اسلامی و قرآن در آن‌ها همچنان جریان خواهد داشت. حضرت علی (ع) در این باره می‌فرماید: «کأنی أنظرُ الی

بِمَسْجِدِ الْكَوْفَةِ وَ قَدْ ضَرَبُوا الْفَسَاطِيطَ يُعَلِّمُونَ النَّاسَ الْقُرْآنَ كَمَا أُنْزِلَ.²³ گویی شیعیان مان را با چشم خود در مسجد کوفه می بینم که چادرهایی زده اند و قرآن را آن چنان که نازل شده می آموزند.

امام صادق (ع) نیز از گسترش علم و دانش در زمان ظهور خبر می دهند: «العلم سبعة و عشرون حرفاً فجميع ما جاءت به الرسل حرفان فلم يعرف الناس حتى اليوم غير حرفين فاذا قام القائم اخرج الخمسة و العشرين حرفاً فبثّها في الناس و ضمّ اليها الحرفين، حتّى يبتثّها سبعة و عشرين حرفاً.»²⁴ علم و دانش بیست و هفت حرف (بیست و هفت شعبه و شاخه) است. تمام آن چه پیامبران الهی برای مردم آوردند دو حرف بیش نبود و مردم تاکنون جز آن دو حرف را نشناخته اند، اما هنگامی که قائم ما قیام کند بیست و پنج حرف (بیست و پنج شاخه و شعبه) دیگر را آشکار ساخته و در میان مردم منتشر می سازد و دو حرف را به آن ضمیمه می کند تا بیست و هفت حرف کامل و منتشر گردد.

این حدیث به روشنی تکامل بی نظیر علمی را در عصر ظهور مشخص می نماید. تحولی که به میزان بیش از دوازده برابر نسبت به تمام علوم و دانش هایی که در عصر تمامی پیامبران به بشریت اعطا شد، پیش می آید و درهای همه شاخه های علوم مفید و سازنده به روی انسان ها گشوده می شود و راهی را که بشر در طی هزاران سال پیموده به میزان دوازده برابر در دوران کوتاهی می پیماید.

8. گسترش فضائل اخلاقی

رفت و آمد افراد به مساجد تنها از جنبه دینی تاثیرگذار نیست، بلکه فوائد و آثار اصلاح تربیتی فراوانی برای انسان حاصل خواهد داشت. انسان در سایه این حضور، فوائد بسیاری را نصیب خود می کند. بنا به فرموده امام صادق (ع) انسان های اهل مسجد از برگزیده ترین و برترین های یک جامعه هستند. پیامبر نیز در حدیثی می فرماید: آنان که به ندای مؤذنان پاسخ می گویند و به سوی مسجد می شتابند از اهل بهشتند.²⁵

نقش مساجد در تربیت افراد و گسترش فضائل اخلاقی که زمینه ساز ظهور منجی بشریت باشد بسیار مهم و حساس خواهد بود. تربیت منتظران واقعی که هر لحظه آماده اند تا دعوت امام خویش را لبیک گویند و به شرایطی زمانی ای برسند که همه خوبی ها در آن جمع است؛ همان طور که امام حسین (ع) در این باره می فرماید: «الخير كله في ذلك الزمان يقوم قائمنا.»²⁶ در این زمان هیچ کس با دیگری دشمنی ندارد و مردم به هم حسادت نمی ورزند و همه با هم صمیمی هستند. رسول خدا نیز در این خصوص می فرماید: «... و لا تشاح و لا تحاسد و لا تباغض.»²⁷

نتیجه گیری

1. مسجد مهم ترین مرکز ترویج مهدویت است.

2. نقش مساجد در زمینه‌های گوناگون فرهنگی، ارتقای سطح فکری و فرهنگی جامعه و پاسخ به شبهات افراد، در زمینه تربیتی، تربیت منتظران واقعی، کمک به افراد جهت کسب معرفت به وجود مقدس حضرت و در زمینه سیاسی مبارزه با دسیسه‌های دشمنان و ایجاد همبستگی میان افراد جامعه است.

3. مولفه‌های مشترک میان مسجد و مهدویت شامل توحید، امامت، عدالت، وحدت و همبستگی، گسترش فرهنگ اسلامی، گسترش امنیت، گسترش علم و گسترش فضائل اخلاقی است.

3. مساجد پس از ظهور به لحاظ شکل ظاهری بسیار ساده و به دور از هرگونه تجمل‌گرایی هستند و به‌طور کامل سنت نبوی در آن‌ها رعایت خواهد شد و از این نظر با مساجد قبل از ظهور متفاوتند؛ اما از لحاظ کثرت جمعیت مسلمانان در مقیاس‌های بزرگتری نسبت به مساجد قبل از ظهور ساخته خواهند شد.

پیشنهادهات

1. جذب افراد به ویژه جوانان به مساجد.
2. توجه به کارکردهای مجالس و مراسم مهدوی در مساجد.
3. وجود امام جماعات عالم، جهت آگاه‌تر ساختن افراد با مسئله مهدویت.
4. تلاش در جهت فراهم آوردن برنامه‌های فرهنگی و نشست‌ها پیرامون مسئله ظهور در مساجد.
5. تعلیم و تربیت مبلغان دینی جهت پاسخ‌گویی به پرسش‌های افراد در زمینه مهدویت.
6. احیای مراکز آموزشی مساجد.

پی‌نوشت

1. مستدرک الوسائل، ج 3، ص 355.
2. برای اطلاع بیشتر در این زمینه ر. ک طالقانی، غلامرضا، مدیریت مسجد؛ تدوین الگوی شایستگی منابع انسانی، نشریه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، پاییز و زمستان 1389، ش 3 و 4.
3. غررالحکم، ص 248.
4. جهت آگاهی بیشتر در این خصوص ر. ک مقاله نقش مساجد در استحکام انقلاب اسلامی، دکتر سید مصطفی ابطحی، مندرج در کتاب فروغ مسجد 4، 1385، ص 204.
5. بحارالانوار، ج 8، ص 368.

6. الارشاد، ج 2، ص 360.
7. بحار الانوار، ج 52، 362.
8. همان، ص 323.
9. وسائل الشيعه، ج 3، 488.
10. مجمع البيان، ج 5، ص 72.
11. الارشاد، ص 705.
12. مهدي موعود، ص 1159.
13. همان، ص 649.
14. بحار الانوار، ج 52، ص 365.
15. فلاح السائل، ص 200.
16. بحار الانوار، ج 53، ص 4.
17. همان، ج 52، ص 128.
18. همان، ج 51، ص 60.
19. الارشاد، ص 44.
20. مستدرک الوسائل، ج 1، ص 226.
21. بحار الانوار، ج 52، ص 195.
22. همان، ص 316.
23. همان، ص 364.
24. همان، ص 336.
25. الغيبه، ص 213.
26. بحار الانوار، ج 81، ص 154.
27. كنز العمال، ج 14، ص 333.

منابع

1. قرآن کریم
2. بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم، مسجد قلب جامعه، نشر زکات علم، 1377.
3. شریف‌پور، رضا، مسجد و انقلاب اسلامی، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، 1380.
4. شفیعی سروستانی، ابراهیم، معرفت امام عصر و تکلیف منتظران، چ سوم، تهران، نشر موعود عصر (عج)، 1387.
5. جهانیان، ناصر، جهانی‌سازی، عدالت اقتصادی و مهدویت، نشریه روان‌شناسی و علوم تربیتی (راه تربیت)، سال هفتم، ش 19، تابستان 1391، صص 163-216.
6. حسینی بهارنچی، سیدمحمد، دوله‌المهدی یا حکومت امام زمان، چ اول، نشر مولف، 1381.
7. حیدری، نورالله، مقاله مدیریت مسجد، مندرج در کتاب فروغ مسجد 2 (مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات برگزیده دومین همایش هفته جهانی مساجد)، چ اول، تهران، ناشر موسسه فرهنگی ثقلین، 1384.
8. دلاوری، شکوه، ویژگی‌های منتظران حضرت مهدی، استاد راهنما محمود ترابی، دانشگاه جامعه‌الزهر، 1383.
9. دوانی، علی، مهدی موعود (ترجمه جلد سیزدهم از بحارالانوار)، چ سی‌ام، انتشارات دارلکتب الاسلامیه، 1382.
10. رضایی بیرجندی، جایگاه مسجد در فرهنگ اسلامی، تهران، موسسه فرهنگی ثقلین، 1382.
11. رهبری، حسن، مسجد نهاد عبادت و ستاد ولایت، چ دوم، نشر دبیرخانه ستاد عالی کانون‌های فرهنگی هنری مساجد، 1382.
12. صمدی، معصومه، مهدویت رسالت نظام تعلیم و تربیت در شکل‌دهی جامعه مهدوی، نشریه علوم انسانی دانشگاه امام حسین (ع)، ش 66، شهریورماه، 1386، صص 47-74.
13. ضرابی، عبدالرضا، نقش و عملکرد مسجد در تربیت، نشریه علوم انسانی «معرفت»، ش 33، فروردین و اردیبهشت 1379، صص 61-75.
14. طالقانی، غلامرضا، مدیریت مسجد: تدوین الگوی شایستگی منابع انسانی، نشریه پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، ش 3 و 4، پاییز و زمستان، 1389، صص 55-80.
15. طبسی، نجم‌الدین، چشم‌اندازی به حکومت مهدی (عج)، چ هفتم، نشر بوستان کتاب، 1388.

16. عباسی، رسول، **الگوی اثربخش مسجد**، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، 1391.
17. عبدالامیر الانصاری، محمدرضا، **مسجد و جوانان**، ترجمه سید ابوالحسن هاشمی، چ اول، بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، 1379.
18. **فصلنامه تخصصی انتظار**، سال دوم، ش 5، پاییز، 1381.
19. لطیفیان، مرتضی، **نقش مسجد در رشد بهداشت روانی**، نشریه علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ش 2، بهار 1365، صص 95 - 105.
20. محمدی، محسن، **مقاله بررسی نقاط ضعف و قوت مساجد مندرج در کتاب، فروغ مسجد 2 (مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات برگزیده دومین همایش هفته جهانی مساجد)**، چ اول، تهران، ناشر موسسه فرهنگی ثقلین، 1384.
21. مرتضایی، مریم، **اندیشه مهدویت و نقش آن در سلامت روانی**، استاد راهنما رضا همایی، دانشگاه پیام‌نور زرین‌شهر، 1384.
22. مطهری، مرتضی، **قیام و انقلاب مهدی (ع)**، چاپ بیست و هفتم، تهران، انتشارات صدرا، 1384.
23. نوبهار، رحیم، **سیمای مسجد**، ج دوم، نشر مولف، 1373.
24. _____، **مسجد نمونه**، ناشر ستاد اقامه نماز، 1375.
25. همتی، عباس، **مقاله نقش محوری مساجد در تامین اهداف چندمنظوره**، مندرج در کتاب **فروغ مسجد 2 (مجموعه سخنرانی‌ها و مقالات برگزیده دومین همایش هفته جهانی مساجد)**، چ اول، تهران، ناشر موسسه فرهنگی ثقلین، 1384.